

Mokinių socialinės padėties ir profesinių siekių sąsaja

Olga Iljina

Edukologijos doktorantė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: olgailjina@gmail.com
Tel. +370 5 266 76 25

Giedrė Purvaneckienė

Docentė socialinių mokslų
(edukologijos) daktarė
Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetas
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: giedre.purvaneckiene@fsf.vu.lt
Tel. +370 5 266 76 25

Straipsnyje nagrinėjama socialinės padėties įtaka vyresniųjų mokinių profesiniams siekiams. Pateikiama socialinės padėties samprata, apibrėžiama socialinė vaiko padėtis. Remiantis mokinių apklausos trijų tipų mokyklose duomenimis, atskleidžiami vyresniųjų mokinių profesinių siekių ypatumai. Tyrimo rezultatai parodė, kad mokinių profesiniai siekiai statistiškai reikšmingai susiję su tėvų išsilavinimu ir pajamomis.

Pagrindiniai žodžiai: socialinė padėtis, socialinė nelygybė, mokyklos tipas, profesiniai siekiai.

Įvadas

Socialinė padėtis yra daugelio socialinių mokslų, tarkime, psichologijos, sociologijos, edukologijos ir kitų tyrimo objektas. Taip yra visai neatsitiktinai, nes psichosocialinė raida ir socialinė žmogaus padėtis yra neatskiriamai susijusios. Socialinės padėties teoretikai daugmaž sutaria, kad socialinė asmens padėtis apibrėžiama kaip socialinė konstrukcija, kurią sudaro tam tikra tvarka tvirtais struktūriniais ryšiais susieta elementų arba kriterijų sistema, kuri lemia socialinį individo tapatumą, tikslus ir funkcionalumą. Tačiau apibūdinami socialinės padėties reikšmę individo socialiniam tapatumui, šių mokslų atstovai visų pirma linkę pabrėžti jos įtaką individo elgesiui ir sprendimams.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad socialinė padėtis dažniausiai apibrėžiama

asmens ekonomine padėtimi, išsimokslinimu ir profesine veikla (Анурин, 2003; Berns, 2009; Duncan, Blau, 1967). Pasak J. W. Vanden Zanden (1990), individai į socialinių padėčių grupes gali būti skirstomi pagal turimą turtą, pajamas, prestižą ir socialinę galią. J. H. Goldthorpe, K. Hope (1994) neatsiejama nuo socialinės padėties mano esant autoritetą, socialinę aplinką ir gyvenimo stilių. P. Bourdieu (1992) nurodo, kad socialinė padėtis visuomenės struktūroje turi būti apibūdinama ištekliais, arba kapitalu. Socialinėje erdvėje individas gali disponuoti keturiais kapitalais: ekonominiu, kultūriniu (išsimokslinimas, kalbos vartojimas), socialiniu (socialiniai ryšiai, santykiai) ir simboliniu (prestižas, reputacija, garbė). Taigi akivaizdu, kad kiekvienas individas turės jam priskirtąją socialinę padėtį.

Šie socialinės padėties ypatumai lemia visuomenės narių polinkį „atpažinti žemėlapyje savo buvimo vietą“ (Berger, 1995, p. 68). Toks polinkis atpažinti iš principo nėra neigiamas dalykas, greičiau, atvirkščiai, – rodo savo vietos suvokimą, ir yra vienas iš reikšmingiausių aspektų to, ką P. L. Berger (1995) vadina „augimu“. Tačiau čia yra ir pavojų: toks visuomenės narių mąstymas gali lengvai paveikti mažiausių visuomenės atstovų pasaulėžiūros nuostatas, nes jie pradeda dalyvauti suaugusiųjų priskirtų socialinių padėčių pasaulyje, priima jį kaip savaime suprantamą. Vaikas gali patikėti tuo, kad jo gyvenimo galimybės visuomenėje suformuotos ir jis nedaug ką gali pakeisti.

Skirtingų tyrėjų publikacijose (Goffman, 1959; Giddens, 2005; Kerbo, 2007; Luobikienė, 2005; Berns, 2009 ir kt.), vienu ar kitu aspektu nagrinėjančiose socialinės padėties problemas, išskiriami vaikų socialinės padėties kriterijai ir veiksniai. Dažniausiai aprašomi trys aspektai, lemiantys socialinę padėtį: įgimti veiksniai, socialinė ir ekonominė tėvų galia, socialinės aplinkos poveikis. Įgimti veiksniai apibūdinami „priskirtina padėtimi“, kurią rodo individo lytis ir etniškumas. Socialinė ir ekonominė tėvų galia jungia tėvų išsimokslinimą, darbą, galią, gyvenamąją vietą, šeiminių padėčių, turimą turtą ir pajamas. O kalbant apie socialinės aplinkos poveikį socialinei vaiko padėčiai aktualūs tampa tokie veiksniai: šeima, mokykla ir bendraamžiai.

Šeima yra svarbiausias vaiko socialinės padėties įgijimo, pozicijų priėmimo ir jų transformavimo veiksnys. Todėl, kaip teigė P. Bourdieu (1992), šeima nulemia ne tik pagrindines vaiko elgesio normas visuomenėje, bet ir subjektyvų pasaulio matymą – habitus, kuris konkrečioje socia-

linėje veikloje atrodo kaip judėjimas ir dalyvavimas erdvėje. Ši požiūrį ryškiausiai atskleidžia skirtingų mokslininkų (Bernstein, 1961; Brophy, Good, 1986; Berger, 2005; Levine, Levine, 1996; Wilson, 1995; McLanahan, 2005 ir kt.) idėjos apie šeimos ir vaiko socialinės padėties formavimosi santykį, išryškėja tokie socialinės padėties įtvirtinimo procesai. Apibendrintos šių autorių mintys apie socialinės padėties formavimosi ir įsitvirtinimo procesus tuo atveju, kai nėra socialinės lygybės skatinimo, pateikiamos 1 paveiksle.

Šeimų auklėjančių savo vaikus pagal socialinės padėties galimybes, nariai pradeda suprasti, kad buvo parengti atitinkamiems vaidmenims, kurie jiems buvo priskirti. Pasiturinčių šeimų vaikai siekia pateisinti tėvų lūkesčius, o neturtingų šeimų vaikai suvokia, kad negali varžytis su labiau aprūpintais ir daugiau galimybių turinčiais bendraamžiais.

Kai kurie autoriai yra tos nuomonės, kad mokykla savo ruožtu gali dar labiau įtvirtinti vaikų socialinę stratifikaciją (Illlich, 1970; Bernstein, 1961). A. Giddens (2005) nurodo, kad būtent mokykla sustiprina vertybių ir požiūrių, suformuotų gyvenimo pradžioje, skirtumus, todėl, kai vaikai baigia mokyklą, dėl šios įtakos vieniems vaikams galimybių sumažėja, o kitiems jų padaugėja.

Turėdami galvoje besikeičiantį visuomenės socialinį kontekstą, kiti autoriai kelia klausimą, kaip įvairioms visuomenės grupėms (apibūdinamoms pagal priskirtąją socialinę padėtį) suteikti vienodas galimybes siekti savo tikslų (Ramsey, 2004; Levine, Levine, 2006; Coleman, 1966 ir kt.). Taip pat stengiamasi suvokti socialinės padėties raišką ir įtaką vaikų elgesiui ir sprendimams (Kozol, 1991; Breen, Goldt-

1 pav. Šeimos nulemti vaiko socialinės padėties įsitvirtinimo procesai

horpe, 1997; Hart, Risly, 1995; Becker, 1965; Bourdieu, 1992; Berns, 2009 ir kt.). Kartu pabrėžiama, kad nuo šeimos socialinės padėties priklauso vaikų pasirengimas mokyklai ir sėkmė moksle (McLoyd, 1998; Ramsey, 2004; Trakšėlyš, 2009 ir kt.). Daroma prielaida, kad nepavėluotas dėmesys šiam procesui gali apsaugoti vaikus nuo destruktivaus socialinės padėties poveikio ateityje. Yra autorių (Levine, Levine, 1996), kurie neabejoja, kad žemesnės socialinės padėties vaikai dažniau priskiriami negabiųjų grupei ir taip nukreipiami keliu, iš kurio labai sunku pasukti kitur.

Siekiant išsiaiškinti, ar Lietuvoje mokinių socialinė padėtis turi didelį įtaką profesiniams jų siekiams, buvo atliktas žvalgomasis tyrimas. Tyrimo **objektu** pasirinkta socialinė padėtis ir jos įtaka mokinių pro-

fesiniams siekiams. Tyrimo **tikslas** – atskleisti socialinės padėties ir mokinių profesinių siekių sąsają.

Tyrimo **uždaviniai**: 1) pateikti mokinių socialinės padėties charakteristikas pagal mokyklos tipą; 2) palyginti mokinių mokymosi pasiekimus pagal socialinės padėties kriterijus; 3) palyginti mokinių profesinius siekius ir lūkesčius pagal socialinės padėties kriterijus.

Tyrimo **metodai**: anketinė apklausa, statistinė analizė.

Tyrimui buvo pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas, kuriam atlikti naudota straipsnio autorių sudaryta 21 klausimo anketa. Siekta išsiaiškinti: 1) kaip mokinys vertina savo mokymosi pasiekimus, 2) kaip mokinys jaučiasi mokykloje, 3) ar mokinys planuoja toliau mokytis ir kokie

pagrindiniai profesiniai jo siekiai; 4) bendrus demografinius ir socialinės padėties duomenis. Pasirinkti tokie pagrindiniai mokinių socialinės padėties rodikliai: motinos ir tėvo išsilavinimas bei motinos ir tėvo pajamos.

Tyrimė panaudota netikimybinė tikslinė atranka. Buvo siekiama apklausti 100 baigiamųjų klasių mokinių, po trečdalį mokinių iš skirtingo tipo mokyklų: profesinės, vidurinės ir gimnazijos, darant prielaidą, kad žemiausią prestižą iš šių mokyklų turi profesinė mokykla, o aukščiausią – gimnazija. Pasirinktos šios mokyklos: Bukiškių žemės ūkio mokykla, Vilniaus Senamiesčio vidurinė mokykla bei Vilniaus Žemynos gimnazija. Patikrinti vidurinės mokyklos ir gimnazijos reitingai: Senamiesčio vidurinė mokykla užėmė 480, o Žemynos gimnazija 75 vietą žurnale „Veidas“ skelbiamuose reitinguose (Veidas, 2010). Tyrimas buvo atliktas 2011 m. balandžio mėnesį.

Apklausti 34 Bukiškių žemės ūkio mokyklos, 31 Senamiesčio vidurinės mokyklos ir 35 Žemynos gimnazijos mokiniai, iš viso – 100 respondentų. Eliminavus dvi nekruopščiai atsakytas anketas, analizuotos 98 anketos. Gauti duomenys apdoroti naudojant socialinių mokslų statistikos duomenų apdorojimo paketą „SPSS 15.0 for Windows“.

Mokinių socialinės padėties charakteristikos skirtingų tipų mokyklose

Nors ne visi mokiniai žinojo savo tėvų išsimokslinimą ir pajamas, tačiau iš žinusių mokinių atsakymų matyti, kad kiekvienos mokyklos tipas jungia panašių socialinių charakteristikų moksleivius, tarp jų išryškėja nemaži socialiniai skirtumai

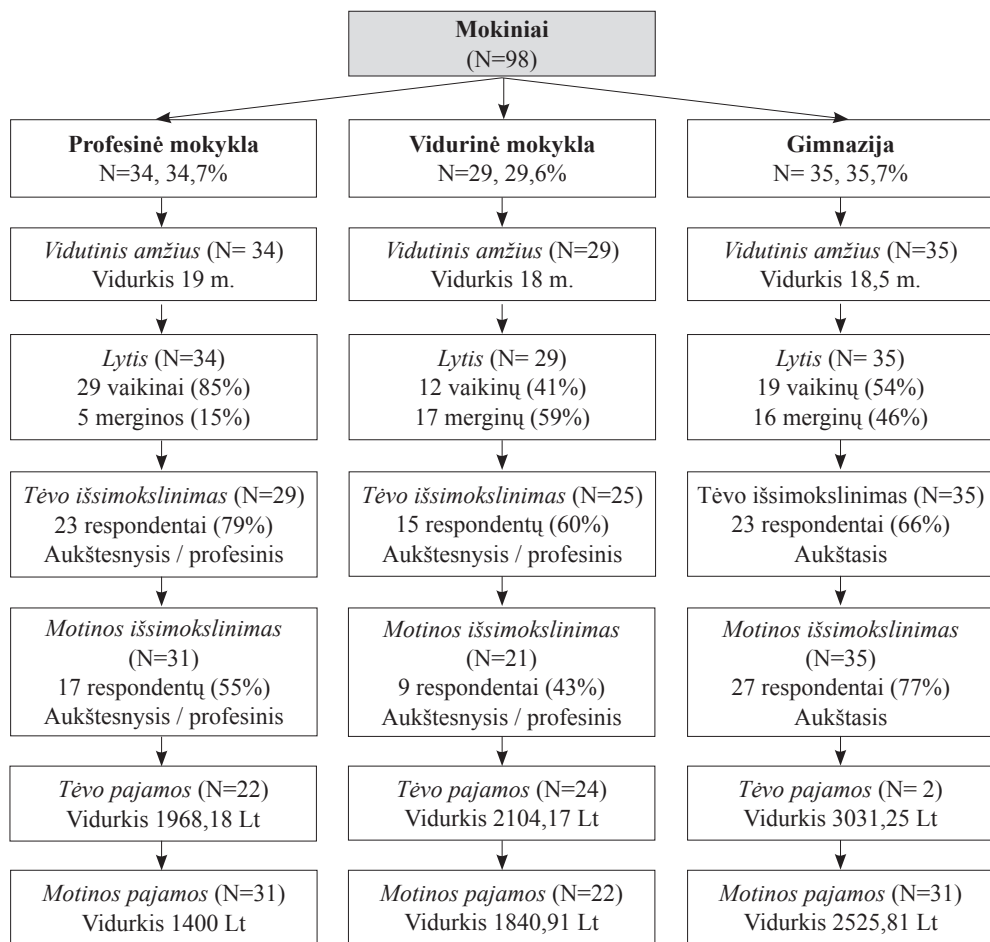
(2 pav.). Daugelio profesinės ir vidurinės mokyklų moksleivių tėvų išsimokslinimas – aukštesnysis arba profesinis, o daugumos gimnazistų tėvai turi aukštąjį išsilavinimą. Apskaičiavus vidutines tėvų pajamas, nustatyta, kad didžiausias pajamas gauna gimnazijoje besimokančių mokinių tėvai ($M^1 = 2660,56$ Lt), mažesnes – vidurinėje besimokančių mokinių tėvai ($M = 1827,92$ Lt) ir mažiausios pajamos moksleivių iš profesinės mokyklos tėvų ($M = 1412,76$ Lt).

Apibendrinant mokinių socialinės padėties charakteristikų pagal mokyklos tipą tyrimo duomenis, galima pagrįstai konstatuoti, kad skirtingo tipo mokyklų mokinių tėvų išsilavinimas ir pajamos skiriasi. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad tokie rezultatai atliepia skirtingų tyrėjų (Bourdieu, 1991; Hope, 1994; Berger, 2005; Giddens, 2005 ir kt.), kurie teigia, kad pati aplinka formuoja konkrečius reikalavimus joje dalyvaujantiems asmenims, pozicijas. Todėl galima daryti prielaidą, kad mokiniai kartu su tėvais pasirenka tam tikrą mokyklą (arba mokyklos tipą) pagal savo (tėvų) socialinę padėtį visuomenėje. Dėl tyrimo žvalgomojo pobūdžio negalima tvirtai teigti, bet vėlgi galima daryti prielaidą, kad pagrindinis pasirinkimas, nulemiantis kitus pasirinkimus, padaromas po aštuntos arba dešimtos klasės, pasirenkant mokyklos tipą.

Mokinių mokymosi pasiekimų palyginimas pagal socialinės padėties kriterijus

Vakarų šalyse atlikti tyrimai rodo, kad skirtingos socialinės padėties mokinių mokymosi rezultatai skiriasi (Kozol, 1991;

¹ M – vidurkis

2 pav. **Mokinių socialinės padėties charakteristikos pagal mokyklos tipą**

Pastaba: N – respondentų skaičius.

Berns, 2009 ir kt.). Tai grindžiama tuo, kad neturtingų šeimų vaikai suvokia negalį varžytis su labiau aprūpintais ir daugiau galimybių turinčiais bendraamžiais, todėl gali pradėti manyti nedaug galintys kontroliuoti ir keisti savo ateitį. Taigi tokie mokiniai mažiau stengiasi mokytis ir jiems prasčiau sekasi. G. S. Becker (1965) nurodo, kad šeimos, turinčios daugiau ekonominių išteklių, gali daugiau investuoti į savo vaiko ateitį. Nepasiturintys tėvai negali savo vaikams pasiūlyti tam tikrų daik-

tų ar papildomų užsiėmimų, kurie pagerintų psichosocialinį vaiko vystymąsi: pavyzdžiui, maistas, kelionės, gyvenamasis būstas, tinkamos sąlygos mokytis, kultūrinės išvykos. J. D. Bransford, A. L. Brown, R. R. Cocking (2000) atskleidžia, kad riboti žemesnės padėties šeimų išteklių trukdo skleisti ir vaikų intelektui, ypač verbaliniam mąstymui. S. W. Barnett (2004) pabrėžia, kad jau trimėčių vaikų, kilusių iš pasiturinčių ir neturtingų šeimų, kognityviniai, socialiniai ir emociniai gebėjimai

1 lentelė. Pažymių vidurkių ir tėvų išsilavinimo koreliaciniai ryšiai

Mokymosi rezultatai	Tėvo išsilavinimas			Motinos išsilavinimas		
	N	r	p	N	r	p
Matematikos balai	89	0,38	< 0,001	87	0,45	< 0,001
Gimtosios kalbos balai	87	0,20	0,069	85	0,28	0,008
Užsienio kalbos balai	87	0,24	0,024	85	0,40	< 0,001

Pastaba: r – Spearman koreliacijos koeficientas, p – kintamųjų priklausomybė

skiriasi. Jei šie skirtumai nešalinami, iki penktų vaiko gyvenimo metų jie išryškėja dar labiau. Minėtų mokslinių tyrimų duomenimis, prastus mokymosi rezultatus labiausiai lemia skurdas ir šeimos disfunkcija, o šiai situacijai keisti reikia ankstyvo mažiau pasiturinčių šeimų vaikų ugdymo ir priežiūros.

Mūsų atlikto tyrimo duomenų analizė parodė, kad yra tam tikrų mokinių mokymosi rezultatų ir socialinės jų padėties skirtumų. Šie skirtumai labiausiai išryškėjo vertinant mokinių matematikos, gimtosios ir anglų kalbos pusmečio (semestro) rezultatus. Nustatyta, kad geriausiai tyrimo dalyviai mokosi užsienio kalbą ($M = 6,98$ balai), šiek tiek prasčiau gimtąją kalbą ($M = 6,57$ balai) ir prasčiausiai – matematiką ($M = 6,11$). Gauta ir statistiškai reikšmingų skirtumų: mokinių pažymiai koreliuoja su tėvų išsilavinimu (1 lentelė) bei su finansinėmis šeimos galimybėmis. Nustatyta teigiama užsienio kalbos balų ir tiek tėvo ($r = 0,31$; $p = 0,006$), tiek motinos ($r = 0,27$; $p = 0,013$) pajamų koreliacija.

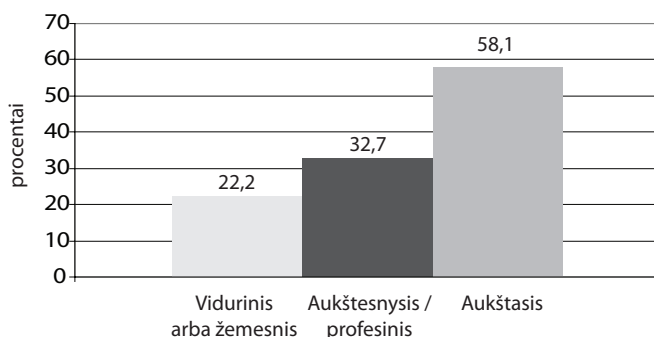
Statistinė duomenų analizė atskleidė, kad didesnės šeimos pajamos ir aukštesnis tėvų išsilavinimas lemia geresnius mokinių mokymosi rezultatus, t. y. gauti duomenys patvirtina mokinių socialinės padėties ir mokymosi rezultatų ryšį.

Skirtingos socialinės padėties vaikai taip pat nevienodai įsitraukia į papildomą ugdymą.

Korepetitorių paslaugomis naudojosi 60 proc. tirtų gimnazistų, 13,8 proc. vidurinės mokyklos bei 5,9 proc. profesinės mokyklos mokinių. Pažymėtina, kad naudojamasis korepetitorių paslaugomis reikšmingai susijęs su aukštesniu tėvo ($p = 0,001$) ir motinos išsilavinimu ($p < 0,001$) bei su motinos² uždarbiu ($p = 0,019$). Tai reiškia, kad aukštesnės socialinės padėties mokiniai dažniau naudojami korepetitorių paslaugomis, o tai padeda siekti tolesnio aukštesnio išsilavinimo.

Taip pat buvo siekiama sužinoti, ar mokiniai dalyvauja papildomoje veikloje ir kokioje. Nustatyta, kad dažniausiai mokiniai lanko sporto klubą (35,1 proc.), šiek tiek mažiau sporto mokyklą (18,9 proc.) ir šokius (16,2 proc.). Dalyvavimas papildomoje veikloje skiriasi pagal tėvo turimą išsilavinimą ($p = 0,039$) (3 pav.), t. y. moksleiviai, kurių tėvai turi aukštesnį išsilavinimą, dažniau dalyvauja papildomoje veikloje nei žemesnio išsilavinimo tėvų vaikai. Taip pat paaiškėjo, kad popamokinės veiklos pasirinkimas skiriasi pagal tėvo pajamas ($p = 0,043$). Skiriasi ir tų užsiėmimų prestižas: dideles pajamas turinčių tėvų vaikai dažniausiai lanko šokius, vidutines pajamas – sporto klubą, o mažas pajamas – pasirenka „kitą“ veiklą.

² Minėta, kad ne visi mokiniai žinojo savo tėvų pajamas, ypač tėvo, todėl ryšys su tėvo pajamomis gali būti ir silpnesnis.

3 pav. *Dalyvavimas organizuotoje papildomoje veikloje pagal tėvo išsilavinimą*

Pasirinkę atsakymo variantą „kita“, tiriamieji pateikė tokius atsakymo variantus: „savanoriavimas menų fabrike“, „socialinėse veiklose, žurnalistikoje“, „rankų darbo darbai“, „sukurta organizacija“.

Todėl pagrįstai galima daryti išvadą, kad dalyvavimas papildomo ugdymo veikloje taip pat priklauso nuo socialinės tėvų padėties, ypač nuo tėvų pajamų, nuo to priklauso ir papildomos veiklos pobūdžio pasirinkimas.

Mokinių profesinių siekių ir lūkesčių palyginimas pagal socialinės padėties kriterijus

Kai kurie mokslininkai (Breen, Goldthorpe, 1997) pabrėžia, kad vaikai, kilę iš žemiausios socialinės padėties šeimų, yra labiau konservatyvūs, kai reikia apsispręsti dėl aukštojo mokslo, nes jų lūkesčiai yra gerokai mažesni, o rizika, kad jiems nepasiseks, didesnė. Pagal tai mokiniai ir jų

šėimos svarsto visas studijų alternatyvas ir galimų studijų kainas, galimą naudą ir galimą sėkmės tikimybę kiekvienu įmanomu atveju. Todėl jie linkę rinktis žemesnį išsilavinimą ar žemesnio prestižo studijas.

Tyrimo duomenys rodo, kad mokinių lūkesčiai studijuoti aukštojoje mokykloje pasiskirsto taip: 20,2 proc. mokinių mano, kad tikimybė studijuoti aukštojoje mokykloje yra labai didelė, 29,8 proc. manymu, ši tikimybė gana didelė. Tyrime dalyvavusių 36,2 proc. mokinių nuomone, šansai studijuoti aukštojoje mokykloje yra gana maži, o 13,8 proc. mano, kad tai apskritai neįmanoma. Nustatyta statistiškai reikšminga mokinių įsivaizduojamos tikimybės studijuoti aukštojoje mokykloje ir tėvų išsilavinimo koreliacija: kuo tėvų išsilavinimas aukštesnis, tuo labiau mokiniai tikisi studijuoti aukštojoje mokykloje (2 lentelė).

Taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas koreliacinis tėvų pajamų ir studija-

2 lentelė. *Koreliacinis studijavimo aukštojoje mokykloje lūkesčių ir tėvų išsilavinimo ryšys*

Studijavimo aukštojoje mokykloje lūkesčiai	Tėvo išsilavinimas			Motinos išsilavinimas		
	N	r	p	N	r	p
Kokia, tavo nuomone, yra tikimybė, kad studijuosi aukštojoje mokykloje?	85	-0,41	<0,001	84	-0,53	<0,001

Pastaba: vertinimo skalė nuo 1 – labai didelė iki 4 – neįmanoma

3 lentelė. Koreliacinis studijavimo aukštojoje mokykloje lūkesčių ir tėvų mėnesinių pajamų ryšys

Studijavimo aukštojoje mokykloje lūkesčiai	Tėvo pajamos			Motinos pajamos		
	N	r	p	N	r	p
Kokia, tavo nuomone, yra tikimybė, kad studijuosi aukštojoje mokykloje?	77	-0,30	0,008	81	-0,28	0,010

Pastaba: vertinimo skalė nuo 1 – labai didelė iki 4 – neįmanoma

vimo aukštojoje mokykloje lūkesčių ryšys (3 lentelė). Vadinasi, kuo didesnės tėvų pajamos, tuo labiau mokiniai tiki turintys daugiau galimybių studijuoti aukštojoje mokykloje.

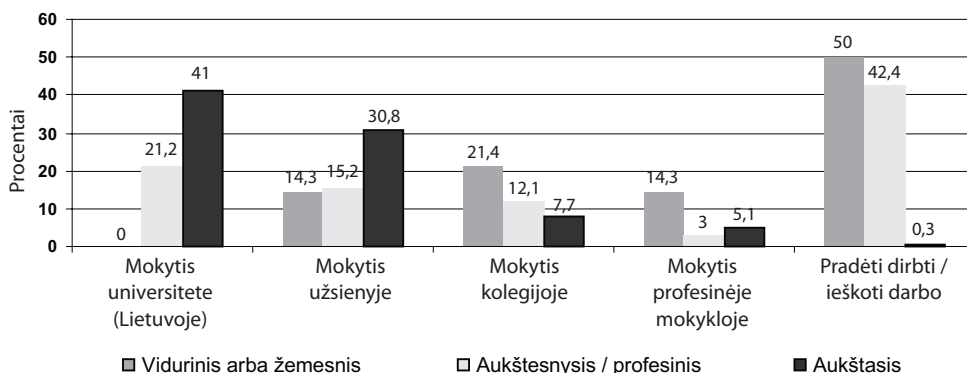
Tiriant mokinių tolesnius mokymosi planus išaiškėjo, kad daugelis respondentų po mokyklos baigimo planuoja įgyti aukštąjį išsilavinimą (57,3 proc.) arba ieškoti darbo (29,2 proc.). Dažniausiai mokiniai siekia studijuoti viename iš Lietuvos (26 proc.) ar užsienio universitetų (20,8 proc.). Daug rečiau mokiniai nurodė, kad baigę mokyklą planuoja mokytis kolegijoje (11,5 proc.), profesinėje mokykloje (8,3 proc.) arba nieko neveikti (2,1 proc.).

Mokinių ketinimai reikšmingai susiję su motinos išsilavinimu ($p = 0,027$)

(4 pav.). Labiausiai pabrėžtina, kad aukštąjį išsilavinimą turinčių motinų vaikai dažniau planuoja studijas universitete Lietuvoje ar užsienyje o daug rečiau – iškart pradėti ieškoti darbo nei žemesnio išsilavinimo motinų vaikai.

Mokiniai nurodo, kad svarbiausi kriterijai renkantis profesiją yra karjeros galimybės ($M = 1,22$), asmeniniai gabumai ($M = 1,24$), būsimo atlyginimo dydis ($M = 1,28$) bei įsidarbinimo galimybės ($M = 1,38$). Mažiau svarbūs yra asmeniniai polinkiai ($M = 1,51$), profesijos prestižas ($M = 1,61$), studijų vieta ($M = 1,68$) ir profesijos populiarumas ($M = 1,81$).

Taip pat nustatyta, kad yra statistiškai reikšminga įsidarbinimo galimybių ($r = -0,28$; $p = 0,011$) bei asmeninių polin-

4 pav. Tolesnio mokymosi planai pagal motinos išsilavinimą
Skirtumas statistiškai reikšmingas ($\chi^2(12, N = 86) = 23,11, p = 0,027$)

Pastaba: χ^2 – Chi kvadratu kriterijus.

kių ($r = -0,23$; $p = 0,038$) svarbos ir tėvo išsilavinimo koreliacija. Vadinasi, kuo aukštesnis tėvo išsilavinimas, tuo renkantis profesiją mokiniams svarbiau asmeniniai jų polinkiai ir įsidarbinimo galimybės. Profesijos pasirinkimo motyvai mažai susiję su tėvų pajamomis. Rasta tik viena statistiškai reikšminga tėvų išsilavinimo ir būsimo atlyginimo dydžio ir motinos pajamų ($r = 0,23$; $p = 0,039$) koreliacija, tačiau ji yra priešingos krypties. Kuo didesnės motinos mėnesinės pajamos, tuo rečiau svarbus būsimas atlyginimas.

Mokyklos tipas ir mokinių profesiniai siekiai

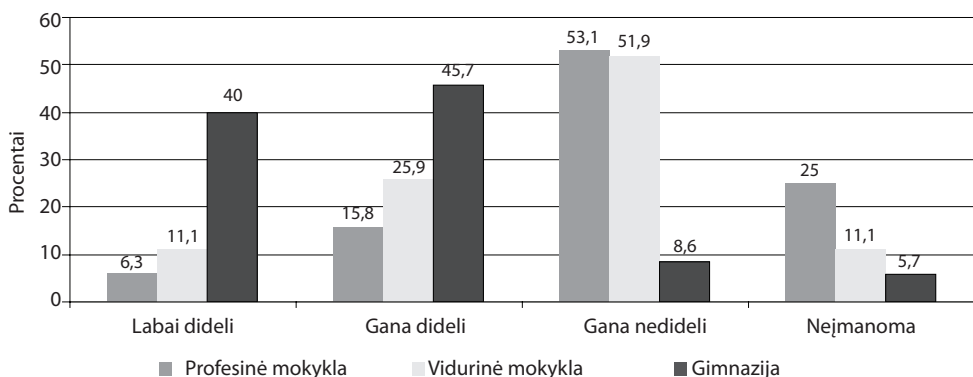
Analizuojant tyrimo rezultatus daryta prielaida, jog mokyklos tipo pasirinkimas gali būti lemiamas, planuojant tolesnę profesinę karjerą. Todėl nagrinėta, kaip įvairūs mokinių profesinę ateitį lemiantys veiksniai susiję su mokyklos tipu.

Mokyklos tipas reikšmingai susijęs su matematikos ($p < 0,001$), gimtosios kalbos ($p < 0,001$), užsienio kalbos ($p < 0,001$) pažymių vidurkiais. Taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas mokinių įsivaiz-

duojamos tikimybės studijuoti aukštojoje mokykloje bei mokyklos tipo ($p < 0,001$) ryšys (5 pav.). Daugiausia gimnazistų mano, kad jų tikimybė studijuoti aukštojoje mokykloje yra labai didelė arba gana didelė, o daugumos mokinių iš vidurinės ir profesinės mokyklų manymu, galimybė mokytis aukštojoje mokykloje yra gana nedidelė.

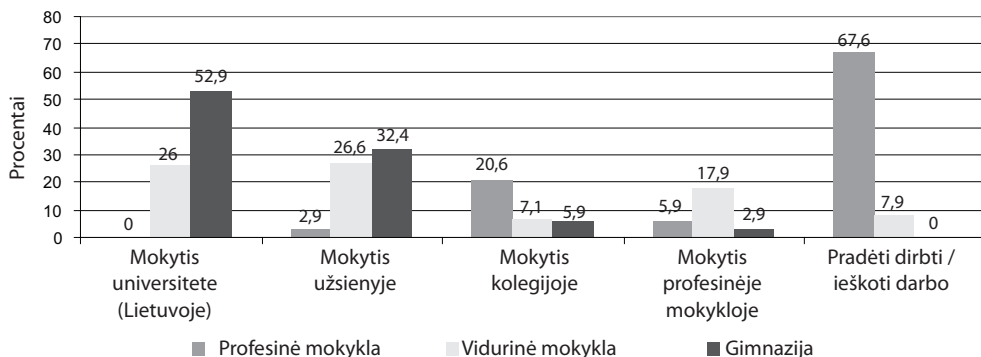
Tolesni mokymosi planai susiję su lankomos mokyklos tipu ($p < 0,001$) (6 pav.). Gimnazijos mokiniai dažniausiai planuoja mokytis universitete Lietuvoje arba užsienyje, vidurinės mokyklos mokiniai sieja savo ateitį ne tik su studijomis universitete, bet ir su mokymusi profesinėje mokykloje arba darbo paieškomis. O lankantys profesinę mokyklą mokiniai dažniausiai planuoja iškart po mokyklos baigimo ieškoti darbo arba mokytis kolegijoje. Į aukštąjį universitetinį išsilavinimą dauguma šių mokinių nepretenduoja.

Skiriasi mokinių pasirinktos profesijos pasiskirstymas tarp skirtingo tipo mokyklų mokinių. Moksleiviai, lankantys gimnaziją, dažniausiai planuoja studijuoti tarptautinius santykius, teisę, vadybą, lankantys

5 pav. Studijavimo aukštojoje mokykloje lūkesčiai pagal skirtingo tipo mokyklų grupes
Skirtumas statistiškai reikšmingas ($\chi^2(6, N = 94) = 32,69, p < 0,001$)

Pastaba: χ^2 – Chi kvadratu kriterijus

6 pav. *Tolesnio mokymosi planai pagal skirtingo tipo mokyklų grupes*

Skirtumas statistiškai reikšmingas ($\chi^2(12, N = 96) = 65,19, p < 0,001$)

Pastaba: χ^2 – Chi kvadratu kriterijus

vidurinę – tiksluosius mokslus, o lankantys profesinę mokyklą – paslaugų sferos specialybes.

Lankomos mokyklos tipas turi reikšmės ir porai profesijų pasirinkimo motyvų (profesijos populiarumas: $p < 0,001$; asmeniniai gabumai: $p = 0,009$). Profesijos populiarumas svarbiausias profesinės mokyklos mokiniams, mažiau svarbus – vidurinės, o mažiausiai svarbus – gimnazijos. Asmeniniai gabumai – svarbūs profesinių mokyklos ir gimnazijos mokiniams, o vidurinės mokyklos – mažiau svarbūs.

Taigi pasirinkę mokyklos tipą, mokiniai patenka į tam tikrus srautus, kurie jau lemia tolesnę jų profesinę ateitį.

Apibendrinimas ir diskusija

Aptarti rezultatai parodė, kad profesiniai mokinių siekiai, praktiškai nulemiantys jų ateitį, labai priklauso nuo jų (tėvų) socialinės padėties. Tyrime nepriklausomais kintamaisiais, nusakančiais tėvų (ir mokinių) socialinę padėtį, pasirinktas tėvų išsilavinimas ir pajamos. Kitaip sakant, laikyta, kad kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas ir kuo didesnės jų pajamos, tuo socialinė

šeimos padėtis aukštesnė. Ištyrus trijų skirtingo tipo mokyklose besimokančių mokinių tėvų išsilavinimą ir pajamas, matoma, kad skirtingų mokyklų mokinių socialinė padėtis skiriasi. Gimnazijose dažniausiai mokosi aukščiausios socialinės padėties vaikai, vidurinėse – vidutinės, o profesinėse mokyklose – žemiausios socialinės padėties vaikai. Kitaip sakant, pirmas lemtingas pasirinkimas švietimo sistemoje įvyksta po 8 arba 10 klasės, kai vaikai (kartu su tėvais) pasirenka mokyklos tipą. Jau tada tolesnis jų kelias būna nulemtas.

Mokyklos tipas yra reikšmingai susijęs su mokinių ateities planais ir lūkesčiais: gimnazijos mokiniai dažniau sieja savo ateitį su studijomis Lietuvos ar užsienio universitetuose, vidurinės mokyklos mokiniai – su studijomis universitete, profesinėje mokykloje arba darbo paieškomis, o profesinės mokyklos mokiniai dažniausiai planuoja iškart po mokyklos baigimo ieškoti darbo arba mokytis kolegijose. Į aukštąjį universitetinį išsilavinimą profesinės mokyklos mokiniai nepretenduoja. Skiriasi ir skirtingų mokyklų mokinių savo galimybių vertinimas: dauguma gimnazi-

jos mokinių teigia, kad jų tikimybė studijuoti aukštojoje mokykloje yra labai didelė arba gana didelė, o vidurinių ir profesinių mokyklų mokiniai nurodo, kad jų galimybės – gana nedidelės. Visos šios priežastys lemia ir mokinių profesijos pasirinkimo motyvus, profesijos populiarumas svarbesnis profesinės mokyklos mokiniams, o asmeniniai gabumai – gimnazistams. Todėl galima kelti prielaidą, kad mokyklos tipas yra vienas iš svarbiausių veiksnių mokinių profesiniams siekiams. Atrodytų, viskas logiška: geriausiai besimokantys renkasi studijas universitete pagal asmeninius gabumus. Tačiau problema yra ta, kad mokinių mokymosi pasiekimai priklauso nuo socialinės jų padėties ir mokyklos tipas taip pat dažniausiai pasirenkamas pagal socialinę padėtį. Todėl gana anksti vaikai susiskirsto į srautus ne pagal potencialius gebėjimus, o pagal socialinę padėtį.

Socialinė padėtis nulemia mokinių profesinius siekius. Analizuojant **tėvų išsilavinimo ir pajamų** poveikį mokinių profesiniams siekiams paaiškėjo, kad yra teigiamas tėvų išsilavinimo ir matematikos, gimtosios kalbos bei užsienio kalbų pažymių vidurkio ryšys. Tėvų išsilavinimas ir motinos pajamos reikšmingai susijusios ir su korepetitorių paslaugų naudojimu, o kalbant apie popamokinę veiklą, duomenų analizė atskleidė, kad moksleiviai, kurių tėvai turi aukštesnį išsilavinimą, dažniau dalyvauja organizuotoje papildomoje veikloje nei žemesnio išsilavinimo tėvų vaikai. Dideles pajamas turinčių tėvų vaikai dažniausiai lanko šokių, vidutinės pajamos – sporto klubą. Motinos išsilavinimas taip pat reikšmingai susijęs su tolesniais mokymosi ketinimais. Labiausiai

išsiskyrė tai, kad aukštąjį išsilavinimą turinčių motinų vaikai dažniau renkasi studijas universitete Lietuvoje ar užsienyje bei daug rečiau planuoja iškart pradėti ieškotis darbo nei žemesnio išsilavinimo motinų vaikai. Aukštesnis tėvų išsilavinimas ir didesnės pajamos susijusios su didesniais lūkesčiais studijuoti aukštojoje mokykloje. Be to, aukštesnis tėvo išsilavinimas susijęs su įsidarbinimo galimybių ir asmeninių polinkių svarba, renkantis profesiją.

Šis tyrimas nebuvo reprezentatyvus, todėl negalima daryti griežtų išvadų. Tačiau nustatytas stiprus statistiškai reikšmingas mokinių socialinės padėties požymių ir jų mokslo pasiekimų, mokyklos tipo pasirinkimo, papildomo mokymosi bei papildomos veiklos bruožų, tolesnių mokymosi ar įsidarbinimo, profesijos pasirinkimo ir pasitikėjimo savo tolesnio mokymosi galimybėmis ryšys. Visa tai suponuoja, kad mokinių galimybės švietimo sistemoje nėra lygios, jos priklauso nuo socialinės padėties. Galima daryti prielaidą, kad žemesnės socialinės padėties mokinių potencialūs gebėjimai nėra pakankamai išvystomi. Be abejonės, mokiniai iš šeimos „atsineša“ nevienodą ekonominį, kultūrinį ir socialinį kapitalą. Todėl mokykla turėtų kompensuoti to kapitalo įtaką ir sulyginti mokinių galimybes.

Tačiau mūsų tyrimo rezultatai nerodo jokių požymių, kad mokykla žengtų didesnio socialinio teisingumo link. Pastebėta (Purvaneckienė, Čiužaitė, 2010), kad Lietuvos švietimo sistema slenkasi nuo antrojo prie žemiausio švietimo sistemų teisingumo lygmens. Ir yra pakankamai argumentų teigti, kad ateityje mokiniai (ir studentai) dar labiau diferencijuosis pagal socialinę padėtį.

LITERATŪRA

- Barnett, S. W. (2004). Maximizing Returns from Prekindergarten Education. – Conference of Education and Economic Development Federal Reserve Bank and Cleveland November 19, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.clevelandfed.org/research/conferences/2004/november/pdf/barnett.pdf>
- Becker, G. S. A Theory of the Allocation of Time. *Economic Journal*, Vol. 75, No. 299, (Sep., 1965), p. 493–517.
- Berger, P. L. (1995) *Sociologija*. Kaunas: Lit-terae Universitatis.
- Berns, R. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Bernstein, B. Class and Pedagogies: Visible and Invisible. In: *Class, Codes and Control*. London: Routledge & Paul, 1975, Vol. 3, p. 116–156.
- Bernstein, B. (1961). Social class and linguistic development: a theory of social learning. In: Halsey A. H.; Floud J.; Anderson C. A. (eds). *Education, economy and society*. New York: Free Press, p. 288–314.
- Blau, M. P.; Duncan O. D. (1994). *Social Stratification in Sociological perspective: Measuring the Status of Occupation*, ed. D. B. Grusky. Westview Press, p. 204–208.
- Bourdieu, B.; Wacquant L. J. D. (1992). *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Mass.: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1991). Sports and Social Class. *Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies*. Berkeley: University of California Press.
- Bransford, J. D.; Brown, A. L. & Cocking, R. R. (2000). *How people learn: Brain, mind, experience, and school*. Washington, DC: National Academy Press.
- Breen, R.; Goldthorpe J. H. Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and Society*, 1997, 9, p. 275–305.
- Brophy J. E.; Good T. L. (1986). Teacher behavior and student achievement. In M. Wittrock (ed.), *Handbook of research teaching* (3rd ed.). New York: Macmillan.
- Cole, D. A. Change in self – perceived competence as a function of peer and teacher evaluation. *Developmental Psychology*, 1991, 27, p. 682–688.
- Coleman, J. (1961). *The adolescent society*. New York: Macmillan.
- Duncan, G. J.; Magnuson, K. A. Can family socioeconomic resources account for racial and ethnic test score gaps? *Future of Children*, 2005, 15(1), p. 35–54.
- Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, NY: Doubleday.
- Goldhorpe, H. J.; Hope K. (1994). *Social stratification: Occupational Grading and Occupational prestige*. Westview Press.
- Hart, B. M.; Risly, T. R. (1995). *Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children*. Baltimore: MD.
- Trakšelys, K. Vėlyvosios modernybės švietimo sistema: visuomenės homogenizacija ar socialinė diferenciacija. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(3), p. 154.
- Kerbo, H. R. Traditional and core areas. *Social stratification*, 2007, Vol. 1, p. 228–236.
- Kozol, J. (1991). *Inequalities: Children in America's Schools*. New York: Crown.
- Levine, D. U.; Levine R. F. (1996). *Society and education* (9th ed.). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Luobikienė I. (2005). Studentų požiūris į socialinę atskirtį ir elgetaujančius. *Ekonominės ir socialinės politikos studijos*. I tomas. Akademinis jaunimas permainų metais: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, p. 221–229.
- McLanahan, S. School readiness: Closing racial and ethnic gaps. *The Future of Children*, 2005, 15(1).
- Nisbet, A. R. (2000). *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai, p. 315–316.
- Purvaneckienė G.; Čiužaitė G. Švietimo reformos ir teisingumas, *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2010, 25, p. 85–99.
- Ramsey, P. G. (2004). *Teaching and learning in a diverse world: Multicultural education for young children* (3rd ed.). New York: Teachers College Press.
- Vander Zanden, J. W. *Sociology*. New York: McGraw-Hill, 1990, p. 181–182.
- Wilson, W. J. (1995). Jobless ghettos and the social outcome of youngsters. In P. Moen G. H. Elder and K. Luscher (Eds.), *Examining live in context: Perspectives on the ecology of human development*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Veidas, internetinis žurnalas, 31/2010 veidashtp://www.veidas.lt/gimnaziju-ir-viduriniu-mokyklureitingas-2010-m
- Анурин, В. Ф. (2003). *Общая социология*. Учебное пособие для вузов. Москва: Академический проект.

RELATION BETWEEN THE SOCIAL STATUS OF PUPILS AND THEIR PROFESSIONAL ASPIRATIONS

Olga Iljina, Giedrė Purvaneckienė

S u m m a r y

The paper reports on the influence of the social status of 12th grade pupils on their professional aspirations. The concept of the social status of a pupil is being discussed and for the empirical research purposes is defined as his (her) family social status. The paper explores the results of a pilot survey of 12th grade pupils in three schools of different type: gymnasium, comprehensive, and vocational. Parent's educational level and their earnings were used as the indicators of family social status. It appears that social status of pupils in three types of schools differs: pupils from the highest social status families are related to the gymnasium, from the middle social status – to com-

prehensive school, and from the lowest – to vocational school. It proves that the crucial decision on the professional perspectives of pupils is being taken after the 8th or 10th grade when the type of school is selected. In the survey, a statistically significant correlation between achievements of pupils, their professional choices and aspirations and the type of school as well parent's educational level and earnings has been found. This raises the issue of equal opportunities for pupils from different social status families in the Lithuanian education system.

Key words: social status, social inequality, type of school, professional aspirations

Įteikta: 2011 11 30
Priimta: 2012 01 25